

მურმან ქუთელია

რიფა'ა აბ-ტაჰტაჰი და დასავლური (შრანბუღი) კულტურა

არაბულ ქვეყნებში, კერძოდ, ეგვიპტეში პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრების აღორძინებაში (არაბულად “ნაჰდა”) დიდი როლი ითამაშა დასავლეთის ქვეყნებთან კონტაქტების გაღრმავებამ და, შესაბამისად, დასავლეთის გავლენის გაძლიერებამ. ამაში კი უდიდესი წვლილი მიუძღვის ეგვიპტის მმართველ მუჰამმად ალის მიერ გატარებულ რეფორმებს. ეს, უპირველესად, გამოიხატა აგრარულ რეფორმაში, რეგულარული არმიისა და ძლიერი ფლოტის შექმნაში, მრეწველობისა და მეურნეობის განვითარებაში, რაც, თავის მხრივ, დაკავშირებული იყო ევროპულის მსგავსი ფაბრიკა-ქარხნებისა და სხვადასხვა სახის სამრეწველო საწარმოებისა და სახელოსნოების მშენებლობასთან. ამისთვის აუცილებელი იყო ევროპული მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევების გამოყენება. რეფორმები თავისთავად თხოულობდა შესაბამის მაღალკვალიფიციურ კადრებს, რაც დღის წესრიგში აყენებდა უცხოელი (ევროპელი) სპეციალისტების მოწვევას, ეგვიპტელი ახალგაზრდების გაგზავნას ევროპის ქვეყნებში ამა თუ იმ დარგის ასათვისებლად და ქვეყანაში საგანმანათლებლო დაწესებულებების გახსნას. აუცილებელი იყო შესაბამისი პროპაგანდისტული ღონისძიებების გატარება, რაც შეუძლებელი იყო პრესისა და საგამომცემლო საქმის მოგვარების გარეშე. მართლაც, არსდება ზოგადსაგანმანათლებლო, სამედიცინო, ტექნიკური და სამხედრო სკოლები ევროპული ყაიდისა. თავდაპირველად ადგილობრივი სპეციალისტების არარსებობის გამო, მასწავლებლები უცხოელები იყვნენ, განსაკუთრებით ფრანგები, იტალიელები და ინგლისელები. ადგილობრივი კადრების მოსამზადებლად აუცილებელი იყო სასწავლო დაწესებულებების მომარაგება სახელმძღვანელოებით. ევროპული ენებიდან, განსაკუთრებით, ფრანგულიდან არაბულ ენებზე ითარგმნებოდა სახელმძღვანელოები, ტექნიკური და სხვა სახის ლიტერატურა. ამ საქმის უზრუნველსაყოფად მუჰამმად ალის განკარგულებით 1835 თუ 1836 წელს დაარსდა სპეციალური “ენების სკოლა”, მასში კი გაიხსნა მთარგმნელობითი ბიურო. მანამდე, 1821 წ., კაიროს მახლობლად დაფუძნდა ბულაკის ტიპოგრაფია.

ეგვიპტის აღორძინებაში თავისი დადებითი როლი ითამაშეს მუჰამმად ალის მიერ კადრების მოსამზადებლად ევროპაში, უწინარესად, საფრანგეთში გაგზავნილმა ახალგაზრდებმა. ისინი არამარტო ეუფლებოდნენ საჭირო სპეციალობებს, არამედ ეცნობოდნენ დასავლურ კულტურას, ცხოვრების წესს. ბევრი მათგანი დადებითად იმსჯელებოდა მისადმი (დასავლეთისადმი), სამშობლოში დაბრუნებულნი, ძალაუვნებურად, პროპაგანდისტებად იქცეოდნენ იმ სიმატიებისა და გავლენებისა, რაც თვითონ განიცადეს. ასევე მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ ევროპიდან მოწვეული სპეციალისტები. მოგვიანებით ამ

კონტაქტების გადრმავებამ განსაზღვრა გავლენების სიღრმისეული ზრდა და საგანმანათლებლო მოძრაობის წარმოშობა და განვითარება.

ეგვიპტელთა, საერთოდ არაბთა, დამოკიდებულება დასავლეთისადმი, დასავლური კულტურისადმი არ ყოფილა ერთსახოვანი. დასავლეთმა და მისმა კულტურამ დიდი გავლენა მოახდინა არაბ განმანათლებლებზე, კულტურის მოღვაწეებზე, ასევე განმანათლებლების შემდეგ მოსულ სხვა მიმდინარეობების (სენტიმენტალიზმი, რომანტიზმი, რეალიზმი) წარმომადგენლებზე. დასავლეთმა დიდი ბიძგი მისცა ეგვიპტური (არაბული) ყოფის, კულტურის გამოცოცხლებასა და აღმავლობას, ახალი ლიტერატურული მიმდინარეობების გაჩენას, ძველი ლიტერატურული ფორმების დაძლევას, ახალი ჟანრების ჩამოყალიბება-განვითარებას და ა. შ. მაგრამ ყოველივე ეს მარტივად არ ხდებოდა. საზოგადოების პროგრესულად მოაზროვნე ნაწილს დიდი წინააღმდეგობების გადალახვა უხდებოდა როგორც საკუთარ თავში, ისე საზოგადოებაში გაბატონებული შეხედულებების გამო.

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ არაბული, განსაკუთრებით მუსლიმური, საზოგადოება მოუშზადებელი იყო სერიოზული გარდაქმნებისთვის. გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ დასავლური კულტურა, საერთოდ დასავლური ყოფის წესი, იყო აბსოლუტურად განსხვავებული არაბულისგან, ამასთანავე, ის ეგვიპტისთვის იყო კოლონიზატორებისა (იმ. ინგლისელების). გარდა ამისა, ადგილობრივი ხალხის ყოველდღიურ ცხოვრებაში, ასევე კულტურის ყველა სფეროში, მათ შორის ლიტერატურაშიც, ადგილი ჰქონდა გაუაზრებელ, ზედაპირულ მიდგომას, გადმოდებას და მიბაძვას ყოველი ევროპულისადმი, რაც, თავის მხრივ, დიდ აგრესიას იწვევდა მოსახლეობის ყველა ფენაში. ამას ემატებოდა ევროპაში შედარებით მეტი ხნით ნამყოფი ახალგაზრდების აგდებული დამოკიდებულება მშობლიურისადმი, არაბული სიძველეებისადმი, არაბული კულტურისადმი, წეს-ჩვეულებებისადმი, ტრადიციისადმი. ასეთმა დამოკიდებულებამ საკუთარისადმი, პარალელურად გაუაზრებელმა გადმოდებამ ყოველივე ევროპულისა, იქნებოდა ეს კარგი თუ ცუდი, შობა და თანდათან გააძლიერა მოსახლეობის უკურეაქცია ყოველი ახლისადმი, სწრაფვა რაღაც არ დასჯდომოდათ, შეენარჩუნებინათ თავიანთი სახე, ადათ-წესები, საუკუნეობით განმტკიცებული მუსლიმური მსოფლმხედველობა. ასეთი უკურეაქცია ყველა სფეროში გამოიხატა. მაგალითად, ლიტერატურაში იგი გამოვლინდა პროტესტით ნათარგმნი წიგნების წინააღმდეგ, სწრაფვაში როგორმე აეღორძინებინათ, ახალი სიცოცხლე მიეცათ ძველი ლიტერატურული ფორმებისთვის, თემებისთვის, მოტივებისთვის, ხელუხლებლად შეენარჩუნებინათ კლასიკური არაბული ენა და ა. შ. ასეთ უარყოფით მოვლენებს წარმატებით იყენებდნენ კონსერვატიული ძალები პროგრესის მომხრეთა (განმაახლებლების) წინააღმდეგ ბრძოლაში. დაპირისპირება ამ ორ ძალას შორის მართლაც უშედეგათო იყო, რაც საბოლოოდ დასრულდა არაბული ყოფის აღმავლობით. თუმცა ბრძოლა კონსერვატორებსა და განმაახლებლებს შორის განვითარების არც ერთ ეტაპზე არ შეწყვეტილა.

ვიდრე გადავიდოდეთ ატ-ტაჰტავის შეხედულებების ანალიზზე დასავლეთთან მიმართებაში, მოკლედ მიმოვიხილოთ XIX ს.-ის II ნახევარში მოღვაწე განმანათლებლების თვალსაზრისი აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა არაბულ ქვეყნებში ერთნაირად არ მიმდინარეობდა. მაგალითად, სირიელი პროგრესულად მოაზროვნეები, როდესაც სირია ჯერ კიდევ არ იყო დასავლეთის კოლონია და შედიოდა თურქ-ოსმალეების იმპერიაში, იბრძოდნენ თურქთა ბატონობის წინააღმდეგ და დიდ იმედებს ამყარებდნენ ევროპელთა დახმარებაზე. ეგვიპტეში კი, პირიქით, ინგლისელი კოლონიზატორების წინააღმდეგ ბრძოლაში მოელოდნენ თურქთა სულთნის დახმარებას (მართალია, ამ დროს ეგვიპტე ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა, მაგრამ ინგლისელებს ჰქონდათ აქ ძლიერ ფეხი მოკიდებული და ქვეყანას, ფაქტობრივად, ისინი განაგებდნენ). ამიტომ აქ ბევრი მომხრე გამოუჩნდა XIX ს.-ის მეორე ნახევრის შუა პერიოდში ჩამოყალიბებულ პანისლამიზმს, რომელიც ქადაგებდა მუსლიმური სამყაროს გაერთიანებას თურქ-ოსმალეთა ირგვლივ, რათა წინ აღდგომოდნენ ევროპელ კოლონიზატორებს და დაეცვათ მუსლიმური სამყაროს ინტერესები. ეგვიპტეში გარკვეულ ხანს მცხოვრები, წარმოშობით ავღანელი საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწე ჯამალ ად-დინ ალ-აფღანი მუდამ წინააღმდეგი იყო დასავლეთისა და ამბობდა: “დასავლეთი უპირისპირდება აღმოსავლეთს, ჯვაროსნულ ლაშქრობათა სული ჯერ კიდევ აღელვებს გულებს” (ზ. ლევინი, 1972, გვ. 109). მისი აზრით, დასავლეთთან ბრძოლა შეეძლო მხოლოდ ოსმალეთის იმპერიას, რომელიც თავის ფარგლებში გააერთიანებდა მუსლიმთა უმეტესობას. დაახლოებით ამავე აზრისანი იყვნენ მუჰამმად აბდო და ადიბ ისჰაკი. მუსტაფა ქამილი ყველა ეგვიპტელი პატრიოტის მოღვაწეობის მთავარ მიზნად თვლიდა ინგლისისგან ეგვიპტის სრული დამოუკიდებლობის მოპოვებას. მას აღმოსავლეთის პრობლემის გადაჭრის ერთადერთ გზად მიაჩნდა თურქთა სულთნის მეთაურობით საერთო მუსლიმური სახალიფოს შექმნა. ფარაჰ ანტუნის აზრით, აღმოსავლეთის ყველა უბედურებაში მთავარი დამნაშავეები იყვნენ ევროპელი კოლონიზატორები, რომელთაგან თავის დაღწევის გარეშე შეუძლებელი იყო არაბული ქვეყნების პროგრესი, ამიტომ ის ეგვიპტელებს მოუწოდებდა ბრძოლისაკენ. კულტურის სფეროში, ფაქტობრივად, ყველა განმანათლებელი იზიარებდა აზრს, დასავლეთიდან გადმოეღოთ სასარგებლო – ენერგიული, თავისუფალი, დამოუკიდებელი სული და უარეყოთ ყოველივე, რაც ეწინააღმდეგება აღმოსავლეთის ქვეყნების ინტერესებს და უცხოა აღმოსავლური ზნეობისთვის (ა. დოლინინა, 1973, გვ. 171).

აქვე ორიოდ სიტყვით შევებოთ განმანათლებლების შეხედულებებს “სამშობლოს” ცნების შესახებ, რათა შემდეგ კვლავ არ მოგვიხდეს მიბრუნება განმანათლებლებთან.

ადიბ ისჰაკმა, ევროპაში მიღებული გაგების შესაბამისად, “სამშობლოს” ცნება ასე ჩამოაყალიბა: “სამშობლო, როგორც პოლიტიკური ცნება, აღნიშნავს ადგილს, საიდანაც წარმოშობილია ადამიანი, სადაც უზრუნველყოფილია მისი, მისი ოჯახის და საკუთრების უსაფრთხოება” (ზ. ლევინი, 1972, გვ. 63). ლუტფი ას-საიდიმ ამ გაგებას დაუმატა საერთო მატერიალური (ეკონომიკური) ინტერესები (ზ. ლევინი, 1972, გვ. 178). ფარაჰ ანტუნს სამშობლო ესმოდა როგორც ოსმალეთა იმპერიაში შემავალი ხალხების თანამეგობრობა, კავშირი, რომელიც წინ უნდა აღსდგომოდა ევროპულ ექსპანსიას (ა. დოლინინა, 1973, გვ. 164).

ყოველივე ეს იყო XIX ს.-ის 70-იანი წლებიდან, საგანმანათლებლო მოძრაობის აღმავლობის დროს. ამ დროს კი ატ-ტაპტავი გარდაცვლილი იყო (1873წ.). მისი აქტიური საზოგადოებრივი მოღვაწეობა მოდის XIX ს.-ის 30-იანი წლებიდან 70-იანი წლების დასაწყისამდე (1873წ.). ის იყო ეგვიპტელთა შორის პირველი (არაბულ სამყაროში პირველი თუ არა, ერთ-ერთი პირველი მაინც) მომხრე დასავლური ცივილიზაციის მიღწევების გადმოღებისა და ადგილობრივთან ზომიერი სინთეზისა.

კონკრეტულად როგორი იყო ატ-ტაპტავის დამოკიდებულება დასავლეთის სამყაროსთან? შეიძლება თამამად განვაცხადოთ, რომ ის იყო ყველაზე უფრო აქტიური პროპაგანდისტი ეგვიპტეში დასავლური, კერძოდ, ფრანგული ცივილიზაციისა. მისი ლოიალური დამოკიდებულება კარგად აისახა მთელ მის საქმიანობაში, განსაკუთრებით კი წიგნში “ნამდვილი ოქროს მიღება პარიზზე თხრობიდან” (შემოკლებით “პარიზის აღწერა”), რომელიც ეძღვნება საფრანგეთში გატარებულ ხუთწლიან პერიოდს (1826-1831). ის, როგორც სასულიერო პირი – მოლა (დამთავრებული ჰქონდა ალ-აზჰარის უნივერსიტეტი), ახალგაზრდების იმ ჯგუფის ხელმძღვანელი იყო, რომელიც ეგვიპტის მმართველმა მუჰამმად ალიმ გაგზავნა საფრანგეთში ქვეყნისთვის საჭირო კადრების მოსამზადებლად. ატ-ტაპტავიში დიდი სიმპატიები გამოიწვია ევროპულმა ცივილიზაციამ, ფრანგების სწრაფვამ ცოდნის სრულყოფისკენ, მათმა დამოკიდებულებამ საქმისადმი, რაც აუცილებელი იყო ადამიანური ყოფის ყველა სფეროში წარმატებების მისაღწევად. მისი რწმენით, ეს უნდა გამხდარიყო არაბთათვის მისაბაძ და გადმოსაღებ პირობად. დიდი ყურადღება დაუთმო ფრანგულ განათლების სისტემას. მართლაც, სასკოლო პროგრამების შემუშავებისას მან ბევრი რამ გადმოიღო ფრანგული განათლების სისტემიდან და შეეცადა მის მისადაგებას ადგილობრივ პირობებთან. როგორც ჩანს, ატ-ტაპტავი სასკოლო საქმის საუკეთესო სპეციალისტი იყო. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, როცა ქვეყნის სათავეში მოვიდა მუჰამმად ალის შვილიშვილი აბას I, რომელიც უარყოფითად იყო განწყობილი დასავლური მიღწევებისადმი, ატ-ტაპტავის საქმიანობით უკმაყოფილომ, იგი 1849 წ. მოაშორა კაიროს და გაგზავნა ხართუმში (სუდანში) ვითომ სასკოლო საქმეების გასაკონტროლებლად. აქვე შევნიშნავთ, რომ ატ-ტაპტავიმ ევროპული ცივილიზაციის გავლენით ეგვიპტელთა შორის პირველმა დაიწყო ბრძოლა ქალთა უფლებებისთვის.

ატ-ტაპტავიმ “პარიზის აღწერაში” მოგვცა საფრანგეთის პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ინსტიტუტების ანალიზი, გამოკვეთილი სიმპატიით წერდა ქვეყნის კონსტიტუციური მმართველობის, საპარლამენტო და საარჩევნო სისტემების შესახებ. მიაჩნდა, რომ ხალხმა აქტიური მონაწილეობა უნდა მიიღოს ქვეყნის მმართველობაში. ის შეეხო სამართლის საკითხებს და აღნიშნა, რომ სამართლიანობა არის ცივილიზაციის საფუძველი (ატ-ტაპტავი, 1991, გვ. 66).

ატ-ტაპტავი, ეგვიპტელთა შორის პირველი, შეეხო “თავისუფლების” ცნებას, დეტალურად დაამუშავა და გაანალიზა იგი. მან თავისუფლება მიიჩნია ადამიანთა არსებობის უმთავრეს ფაქტორად და გამოყო მისი ხუთი სახე: 1. თავისუფლება, როგორც ადამიანის ბუნებრივი მდგომარეობა, 2. ქცევის თავისუფლება, 3. სინდისის თავისუფლება, 4. სამოქალაქო თავისუფლება და 5. პოლიტიკური თავისუფლება (ზ. ლევიხი, 1972, გვ. 11). დიდი შიზვედრა არ

უნდა, რომ აქ აშკარად ჩანს დასავლური გავლენა ისევე, როგორც მის მსჯელობაში “კანონიერებისა” და “თანასწორობის” პრინციპებზე. მისი აზრით, კანონი უნდა იყოს შეუზღუდავი განმკარგულებელი საზოგადოებაში და პატივისცემის ობიექტი. ის აღიარებს ადამიანთა თანასწორობას კანონის წინაშე, ქადაგებს კანონის უზენაესობას. მან მუსლიმ რეფორმატორებზე ადრე ყურადღება გაამახვილა იმ ფაქტზე, რომ აუცილებელია კანონები მოყვანილი იქნას დროის მოთხოვნებთან შესაბამისობაში. ის მივიდა დასკვნამდე, რომ ცნებები “თავისუფლება”, “კანონიერება” (სამართალი), “თანასწორობა”, როგორც ფორმა საზოგადოების მოწყობისა, მუსლიმებისთვის ოდითგანვე იყო ცნობილი და არ ეწინააღმდეგება ისლამს.

“სამშობლოს” ცნებას როცა განიხილავდა ატ-ტაჰტავი, ტრადიციულ არაბულ გაგებას (დაბადებისა და საცხოვრებელი ადგილი) დაუმატა მხოლოდ სამშობლოს სიყვარულის, პატრიოტიზმის იდეა. ჩვენ არ ვაპირებთ ამ თემაზე შეჩერებას, რადგან ეს საკითხი განხილული გვაქვს ატ-ტაჰტავისადმი მიძღვნილ სხვა სტატიაში, მხოლოდ შევჩერდებით მასთან მეტ-ნაკლებად დაკავშირებულ შეხედულებებზე ქვეყნის მოქალაქეობის შესახებ, თანაც იმიტომ, რომ აქ აშკარად ჩანს დასავლური გავლენა. როგორც ცნობილია, ოსმალების იმპერიაში შემავალ ქვეყნებში და, საერთოდ არაბულ სამყაროში, არ არსებობდა “მოქალაქის” ცნება. მისი ადგილი ეკავა “ქვეშევრდომს”. აქ ქვეყნის მოსახლეობა წარმოადგენდა არა მოქალაქეს, როგორც ეს მიღებული იყო ევროპაში, არამედ ქვეშევრდომს. სხვაობა მათ შორის შემდეგი იყო: “მოქალაქე” გულისხმობდა პიროვნების დამოუკიდებელ არსებობას, რომელსაც ჰქონდა კანონით მონიჭებული უფლებები და ვალდებულებები ქვეყნის წინაშე. “ქვეშევრდომს” ჰქონდა ვალდებულებები, მაგრამ მოკლებული იყო კანონიერ უფლებებს (ჩავდათ იბრაჰიმი, 2008, გვ. 30). მის ბედს განაგებდა ბატონი, ან ქვეყნის სათავეში მდგომი, ან კიდევ, მაგალითად, ოსმალთა იმპერიაში – სულთანი. ატ-ტაჰტავიმ დასვა საკითხი მოქალაქეობის სტატუსის შემოღების შესახებ. პარალელურად, ის აყენებდა მოქალაქის უფლებების განსაზღვრის საკითხს, რომელშიც, უპირველესად, იგულისხმებოდა პოლიტიკური უფლებები: უფლება ხელისუფლების კრიტიკისა, თუ მოქალაქე მიიჩნევდა ხელისუფალთა ქმედებებში შეცდომებს და აზრის გამოთქმა ამ შეცდომების გამოსწორებლად, სახელმწიფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის მიღების უფლება. ეს კი უშუალოდ დაკავშირებული იყო პიროვნების თავისუფლების, კანონიერებისა და თანასწორობის პრინციპებთან.

ასევე, აშკარად დასავლური გავლენა შეინიშნება ატ-ტაჰტავის იმ მსჯელობებში, რომლებიც ეხება სახელმწიფოს და საზოგადოების მოწყობის პრინციპებს (იგი ხომ “პარიზის აღწერაში” აღტაცებით საუბრობდა საფრანგეთის სახელმწიფოსა და საზოგადოების მოწყობის არსზე). მის მიერ, ფაქტობრივად, გაზიარებულია დასავლეთში მიღებული “ბუნების კანონების” პრინციპები. მას სავსებით შესაძლებლად მიაჩნია ადამიანთა საზოგადოება დაეფუძნოს “ბუნების კანონებს”. ატ-ტაჰტავი ბუნების კანონებზე ყურადღების კონცენტრირებას იმიტომ აკეთებს, რომ ის მას (ბუნების კანონებს) მიიჩნევს საუკეთესო საფუძვლად თანამედროვე სახელმწიფოს მშენებლობის გზაზე და თვლის, რომ “ბუნების კანონების” იდეა სახელმწიფოს და საზოგადოების მოწყობის შესახებ არ მოდის წინააღმდეგობაში ისლამთან.

განსაკუთრებული იყო ატ-ტაჰტავის ღვაწლი ახალგაზრდების აღზრდისა და განათლების საკითხებში. იგი, როგორც სასკოლო საქმეების საუკეთესო

სპეციალისტი ეგვიპტეში, აქტიურად იყო ჩართული ქვეყნის სასკოლო განათლების გაუმჯობესების საქმეში. მან, როგორც ეგვიპტეში პირველმა განმანათლებელმა და ქალთა აღზრდისა და სწავლებისთვის დაუღალავი მებრძოლმა, როცა ჩაუყენეს სათავეში სასკოლო პროგრამების შემუშავებელ კომისიას, სკოლას დააკისრა გადამწყვეტი როლი ახალგაზრდების სამშობლოს პატრიოტებად ფორმირების საქმეში. მისი აზრით, აღზრდა უნდა დაჰფუძნებოდა სამშობლოს სიყვარულის, პატრიოტული გრძნობების გაღვივებას. მხოლოდ ასე აღზრდილი ადამიანები უზრუნველყოფდნენ თანამედროვე სახის სახელმწიფოს აშენებას.

ატ-ტაპტავი, როგორც ქალთა უფლებებისთვის მებრძოლი პირველი ეგვიპტელი, დარწმუნებული იყო, რომ გოგონების აღზრდა წარმოადგენდა ერთ-ერთ მყარ საყრდენს ქვეყნის აღორძინებისთვის. გავიხსენოთ სირიელი ბუტრუს ალ-ბუსთანის მიერ ქალთა განათლების აუცილებლობაზე 1849 წელს წარმოთქმული სიტყვები: “თუ გვინდა ქვეყნის რეფორმირება, მაშინ ქალთა განათლება არის კიბის პირველი საფეხური და კარი, რომელიც ყველაზე წინ უნდა გაიღოს” (ზ. ლევინი, 1958, გვ. 18).

საერთოდ, ატ-ტაპტავის შეხედულებებში აღზრდისა და განათლების საკითხებზე და მისი ხელმძღვანელობით შედგენილ სასკოლო პროგრამებში, ადვილად დავინახავთ, რომ მის მიერ შემუშავებული სწავლების სისტემა დამყარებული იყო ფრანგული სწავლების მოდელზე. ატ-ტაპტავიმ თავის მთავარ ნაშრომში “საიმედო დამრიგებელი გოგონებისა და ვაჟების აღზრდაში” დეტალურად ჩამოაყალიბა სწავლა-განათლებასთან დაკავშირებული საკითხები. ის ეყრდნობოდა განათლების ფრანგული სისტემის გამოცდილებას, მაგრამ ითვალისწინებდა ეგვიპტის საზოგადოების მოთხოვნებსა და საჭიროებებს, ქვეყნის სპეციფიკას და მის წინაშე მდგომ პრობლემებს, ადათ-წესებსა და ტრადიციებს, მუსლიმური კულტურისა და ყოფის თავისებურებებს და ა. შ. მისი ძირითადი მოთხოვნები შეიძლება მოკლედ ასე ჩამოვაყალიბოთ: გოგონებისა და ვაჟების აღზრდა-განათლება წარმოადგენს ქვეყნის აღორძინების ერთ-ერთ მთავარ საყრდენს; სწორად უნდა შეფასდეს და გამოყენებულ იქნას სხვა ქვეყნების, უპირველესად, დასავლეთის გამოცდილებები, მისი დადებითი მხარეების გადმოღება და შეთავსება ადგილობრივი საზოგადოების პრობლემებსა და საჭიროებებთან, გათვალისწინებული უნდა იქნას მუსლიმური და არაბული კულტურის სპეციფიკა, სწავლა-აღზრდა უნდა დაეფუძნოს სამშობლოს სიყვარულს, პატრიოტული გრძნობების გაღვივებას; სწავლა-განათლებას საფუძვლად უნდა დაედოს შესაბამისი კანონები; შემუშავდეს სწორი და გამართული სასკოლო და სასწავლო პროგრამები; გოგონებმა და ვაჟებმა უნდა ისწავლონ ერთად, გამოირიცხოს მათ შორის განსხვავება სწავლებაში და ა. შ. (ატ-ტაპტავი, 2000).

ატ-ტაპტავი დაინტერესებული იყო დასავლური ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური ლიტერატურით, ასევე, საზოგადოებრივი მეცნიერებით. ის იცნობდა ვოლტერის, მონტესკიეს, რუსოს, რასინისა და მრავალ სხვათა შრომებს. ეწეოდა ნაყოფიერ მთარგმნელობით საქმიანობას. თარგმნიდა როგორც სამეცნიერო, ტექნიკურ, ისე მხატვრულ ლიტერატურას. მაგალითად, მან თარგმნა “მარსელიოზა” და ფენელონის “ტელემაქეს თავგადასავალი”.

ატ-ტაპტავის კალამს ეკუთვნის რამდენიმე საზოგადოებრივი ლექსი, ასევე სოციალური და პატრიოტული ხასიათის ლექსები, თუმცა თანამედროვე

მკითხველთა ყურადღება ვერ დაიმსახურა. მოგვიანებით მისი პატრიოტული ლექსების დადებით მხარედ მიჩნეული იქნა ის, რომ მასში დაინახეს ფრანგული პოეზიის გავლენა (ა. კრიმსკი, 1971, გვ. 170).

დასასრულს, უნდა შევნიშნოთ, რომ, როგორც ეტყობა, ბევრ ისეთ მომენტს შორის, რომელმაც განსაზღვრა ატ-ტაჰტავის დასავლური ორიენტაცია, გარკვეული წვლილი უნდა მიუძღოდეს იმ ფაქტს, რომ პარიზში ყოფნისას ის აქტიურად თანამშრომლობდა ცნობილ ფრანგ აღმოსავლეთმცოდნეებთან – სილვესტრ დე სასისსა და კოსენ დე პერსევალთან. მისი უშუალო ხელმძღვანელი იყო აკადემიკოსი ე. ფ. ჟომერი, ეგვიპტეში ნაპოლეონ ბონაპარტეს ექსპედიციაში მონაწილე, როგორც სამხედრო ინჟინერი.

დამოწმებული ლიტერატურა

ა. დოლინინა, 1973 – Долинина А. А., Очерки истории арабской литературы нового времени (Египет и Сирия), М., 1973.

ა. კრიმსკი, 1971 – Крымский А. Е., История новой арабской литературы, М., 1971.

ზ. ლევინი, 1958 – Левин З. И., Одеятельности некоторых просветительских обществ в Сирии во второй половине XI X века, сб. Краткие сообщения института Востоковедения, XX, 1, М., 1958.

ზ. ლევინი, 1972 – Левин З. И., Развитие основных течений общественно-политической мысли в Сирии и Египте, М., 1972.

ჯავდათ იბრაჰიმი, 2008 – 2008, محطات في الثقافة العربية، المعاصرة.

ატ-ტაჰტავი, 1991 – طهطاوي، رفاعة رافع، تلخيص الابريز في تلخيص، باريس، الجزائر، 1991.

ატ-ტაჰტავი, 2000 – 2000، تحرير المرأة المسلمية، طهطاوي، رفاعة رافع، بيروت،

MURMAN KUTELIA**RIFA' A AT-TAHTAVI AND WESTERN CULTURE**

The subject matter of the article is the attitude of Egypt to the western countries, positive and negative sides of the relations of these two parts, and the difficulties connected with this process; the focus is on the different reasons of these relationships, the profound increase of eastern civilization, which formed the basis to the formation and development of educational movement, and revival of Egypt, as well as political, economical and cultural circumstances of other Arabic countries.

The article states the attitude of at-Tahtavi towards the western world, who was one of the first and active propagandists of the achievements of the Western World. The influence of the West is particularly represented in his point of views about the education and upbringing, developing school programs and the model of educational system; it was represented in the issues such as “the home country”, “freedom”, “equality”, “justice”, formatting principles of the society and the state.